Warszawa, 12.09.2017

Dr hab. inż. arch. Cezary Głuszek

RECENZJA rozprawy doktorskiej:

"Kujawsko-Pomorskie wieże ciśnień – stan zasobu, systematyka i współczesna rola w przestrzeni."

autor: mgr inż. arch. Piotr Brzeziński

promotor: prof. dr hab. inż. arch. Robert Barełkowski, prof. nzw.

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Wydział Budownictwa i Architektury.

Autor podjął się tematyki identyfikacji, ochrony i adaptacji wież ciśnień, wyodrębniającej się kategorii obiektów historycznych, w znacznej części zabytkowych. Obiektów charakterystycznych, towarzyszących nam nieodłącznie niemal w każdym mieście. Dostrzeganych a często dominujących w otaczającej przestrzeni, znanych lecz jednocześnie niedocenianych. *...Od chwili ich powstania, ich charakterystyczna forma stanowi istotny składnik krajobrazu... często stały się obok wież kościołów, ratusza znakiem rozpoznawczym. Wyjątkowość tych budowli polega także na tym, że ich pierwotna funkcja z biegiem lat zanikła, a wieże zaczęły pełnić rolę obiektów dokumentujących historię techniki...*- te stwierdzenia doktoranta trafnie określają przedmiot dysertacji.

Stosunkowo rzadko rozprawy doktorskie z dziedziny architektury przybierają formę monografii traktującej kompleksowo całą kategorię obiektów historycznych – nawet jeżeli ograniczono zakres przestrzenny. Recenzowana praca jest właśnie takim rzadkim przypadkiem – dotyczy wyraźnej i obszernej kategorii wież ciśnień, przestrzennie ograniczonej do rozległego regionu Kujawsko-Pomorskiego. Podkreślić należy fakt oparcia pracy na szeroko przeprowadzonych autorskich badaniach, w zakresie m.in. historii budowy, identyfikacji zasobu i funkcjonowania. Oraz odwagę podjęcia się tego zdania, w kontekście niedostatku literatury na temat wież ciśnień, a także braku metod ochrony tej specyficznej infrastruktury, która w ostatnich latach poniosła znaczne

straty wskutek wyburzeń. Na podkreślenie zasługuje fakt, że doktorant nie podważa powszechnie panujących zasad postępowania przy rewaloryzacji historycznych obiektów, lecz twórczo je kontynuuje i rozwija, co jest walorem pracy.

Na zakończenie wstępnych refleksji recenzenckich chciałbym zwrócić uwagę na fakt, iż analizowana kategoria obiektów nie była przypadkowa. Autor powołuje się na wcześniejsze badania własne, co świadczy zarówno o przekonaniu do kontynuowania zainteresowań, pasji badawczej jak i fascynacji tematem.

1.DANE OGÓLNE O ROZPRAWIE

Niezależnie od wyartykułowanych pozytywów wnikliwości warsztatowej Autora, właściwego wyboru metod analitycznych badań naukowych m.in. analizy przypadków, zgodnie z obowiązkiem recenzenta, załączam charakterystykę formalnych cech pracy. Oprócz standardowego wyliczenia, uwypuklony został pozytywnie wyróżniający się duży nakład pracy doktoranta.

Dysertacja liczy 299 stron. Ilustracji jest 210, ze zwracającymi uwagę opracowanymi autorsko licznymi schematami m.in. uzupełnienie modelu J.Tajchmana, odnoszącego się do kolejności postępowania przy obiektach zabytkowych.

Bibliografia tematyczna liczy 94 publikacje, 117 źródeł doktrynalnych i 12 aktów prawnych. W tym 5 anglojęzycznych i 11 niemieckojęzycznych. Spośród polskojęzycznych znalazły się istotne pozycje z zakresu wartościowania zabytków serii PKN ICOMOS pod red. B.Szmygina, bazowa już pozycja K. Wejcherta *Elementy kompozycji urbanistycznej* (1984), J.J. Taichmana *Standardy w zakresie projektowania, realizacji i nadzorów prac konserwatorskich dotyczących zabytków architektury i budownictwa* (2014) oraz artykuł B.J. Rouby *Autentyczność integralności zabytków* (2008). Obecne są również 3 autorskie publikacje doktoranta.

Wraz z bogatą bibliografią, na podkreślenie zasługuje jakość i ilość przypisów: jest ich około 208, w tym wiele rozbudowanych opisowo, a nie jedynie jako przywołania. Poziom języka rozprawy, jest stylistycznie wysoki: mimo trudnej i szerokiej merytorycznie tematyki rozprawy.

Pomocne w zapoznawaniu się z treścią są Indeks miejsc oraz spis ilustracji. Niestety znalazły się również pewne usterki np. niezgodność numeracji ilustracji w teście i w spisie.

2. STRUKTURA ROZPRAWY

Struktura rozprawy opracowana w formie monografii naukowej spełnia podstawowe wymogi formalne standardowo pojmowanej dysertacji doktorskiej. Zgodnie z zasadami prac naukowych ograniczony został zakres przestrzenny badań do obszaru regionu Kujaw i Pomorza. Ze względu na występowanie praktycznie wszystkich typów wież, tym samym, zdaniem recenzenta, obszaru reprezentatywnego również w skali kraju.

Bardzo szerokie badania własne autora zawarte zostały w rozdziałach o wyodrębniających się zagadnieniach tematycznych, logicznie uporządkowanych i niezbędnych do sformułowania późniejszych ocen i wskazań.

Szczegółowa zawartość rozdziałów wykazuje logiczny układ struktury, czytelnie zintegrowany ze specyfiką tematyki, chociaż nieco odbiegający od zwyczajowego układu. Jest to uzasadniona, pozytywna cecha rozprawy, odpowiadająca konwencji monografii. Łącznie dysertacja zawiera dwanaście rozdziałów i streszczenie.

W*prowadzenie* zawiera standardowe elementy rozpraw doktorskich: od wyjaśnienia stosowanych pojęć, przez podanie celów, zakresu, tezy pracy badawczej do określenia metody badań - poparte odniesieniami do wcześniejszego stanu badań.

W rozdziale II: *Tło historyczne funkcjonowania wież ciśnień ...Is. 11-49/* jest analizą genezy formy wieży ciśnień i ich historycznego rozwoju w ujęciu szerszym i regionalnym. Stanowiąc uzasadnienie i podbudowę pojęć tezy. Rozdział III (51-78) zawiera systematykę wież wg klasyfikacji wież kujawsko-pomorskich na: wodociągowe, fabryczne, folwarczne oraz odrębnie kolejowe. Autor zasadnie nie uwzględnił współczesnych przemysłowych zbiorników wodnych powstałych głównie w latach 70. I 80. XX wieku. W rozdziale IV (81-98) autor scharakteryzował tło środowiskowe kujawsko-pomorskich wież w ujęciu urbanistycznym. Natomiast rozdział V (101-158) w całości poświęcony został charakterystyce tych wież: od określenia struktury zasobu, poprzez metody

określenia stanu technicznego obiektów, analizę ich struktury architektonicznej, wnętrz i wyposażenia – do katalogu wybranych, charakterystycznych detali plastycznych. Rozdziały I-V stworzyły mocną podbudowę pod bardzo istotne rozdziały, jeśli nie najistotniejsze z konserwatorskiego punktu widzenia, podejmujące problematykę zachowania, ochrony i wykorzystania historycznego zasobu do współczesnych potrzeb (rewaloryzacji). Są to rozdziały: VI (161-186) *Perspektywy interwencji i ochrony zasobu*, VII (189-221) *Potencjał adaptacyjny wież ciśnień – możliwości ingerencji i jej formy*, VIII (225-249) *Wieże ciśnień i ich dalsze znaczenie,* IX (253) *Wskazania na temat ochrony zasobu*. Pracę zamykają *Podsumowanie, Źródła i Streszczenie*.

Kompleksowe spojrzenie na strukturę, mocno rozbudowaną, potwierdza tylko wielowątkowość badań i dojrzałość autorskiego budowania naukowej rozprawy.

3. UWAGI SZCZEGÓŁOWE

W niniejszej recenzji przyjęto analizę i ocenę węzłowych elementów rozprawy w układzie rozdziałów, jako metodę oceny prowadzącą do sprawdzenia logiki wywodów i słuszności założeń oraz tezy autora. Podyktowane to zostało wspomnianą wielowątkowością badań i rozważań doktoranta.

3.1. Rozdział I *Wprowadzenie*. Cele zostały sformułowane przekonująco jako: rozpoznanie zasobu umożliwiające zdiagnozowanie jego struktury oraz (dalekosiężnie) rozwiązanie problemu egzystencji wież, uwzględniając ich potencjał adaptacyjny. Został określony merytoryczny i terytorialny zakres badawczy, uwzględniający obecny podział terytorialny kraju. Teza pracy *„Bogaty pod względem typologicznym, formalnym i artystycznym zasób wież ciśnień powinien podlegać ochronie w sposób zapewniający zasobowi zachowanie jego różnorodności, a wyselekcjonowanym przy użyciu aparatu naukowego reprezentatywnym obiektom rewitalizację lub aktywizację"* sformułowana jest może szeroko, lecz następnie konsekwentnie udowadniana. Zgodnie z ideą pracy przyjęto odpowiednie metody badawcze: bezpośrednie (laboratoryjne oraz rozpoznań *in situ*) i pośrednie m.in. źródłowa, ilościowa jakościowa, studia przypadków.

3.2. Rozdział II *Tło historyczne funkcjonowania wież w przestrzeni Kujaw i Pomorza od XIX w. do dziś.* W krótkim zarysie historycznym poprowadził czytelnika przez wieki rozwoju systemów wodociągowych od czasów antycznych

do współczesności. Powiązał rozwój wież wodociągowych z rewolucją przemysłową XIX wieku, rozwojem maszyny parowej i w konsekwencji kolei. Rozwojowi dróg żelaznych poświęcił więcej miejsca, jako że tutaj powstało najwięcej wież.

3.3. Autorsko opracowaną *Systematykę wież ciśnień* - zawiera rozdział III. W powszechnej świadomości społecznej wieże ciśnień kojarzą się z obiektami kolejowymi, wyodrębnionymi z zasobu. Autor wykazał jednak, że w całym zasobie wyodrębnia się jeszcze kilka zasadniczych grup wież: wodociągowych , fabrycznych i folwarcznych, wśród których wyodrębnił 8 typów i scharakteryzowanych w załączonej systematyce i zestawieniu form. Jako ważne uzupełnienie zawarł również typologię zbiorników wodnych stosowanych w wieżach ciśnień – kluczowego elementu wyposażenia swoistego „serca wieży".

3.4. Rozdział IV *Tło środowiskowe....* Ciekawym ujęciem, choć może wymagającym poszerzenia badań i bardziej pogłębionych wniosków, jest analiza lokalizacji obiektów i wynikających z tego faktu korelacji z ich formą architektoniczną, zwłaszcza odnośnie wyrazu estetycznego (wartości artystycznych). Jedną z nich obrazuje stwierdzenie doktoranta *...im bliżej centrum tym bardziej zróżnicowany i bogaty ornament wieży...* stwierdzenie ważkie z punktu widzenia konserwacji, restauracji, adaptacji i współczesnych uzupełnień obiektów.

3.5. W *Charakterystyce kujawsko-pomorskich wież ciśnień* /101-158/, najobszerniejszym z rozdziałów, autor zajmuje się charakterystyką obiektów, metodami określania stanu technicznego (zużycia technicznego budynku), analizą struktury i ornamentu. Ta duża różnorodność tematyk sprawia wrażenie pewnej niespójności formalnej, co nie umniejsza w żaden sposób wartości merytorycznej rozdziału. Czy nie trafniejsze okazałoby się umieszczenie wątku technicznego w innym miejscu?

Cenny jest zwłaszcza autorski *Katalog charakterystycznych detali plastycznych*, element opracowania nieodzowny w dalszych rozważaniach odnośnie prac projektowych, dotyczących adaptacji i uzupełnień autentycznych struktur. Zdziwienie budzi odniesienie się jedynie do wież kolejowych, lecz autor tłumaczy powód takiego zabiegu koniecznością przeprowadzania nowych, pracochłonnych i obecnie utrudnionych badań. Rezerwując je na przyszłe opracowania tematyki

rozprawy. Trochę szkoda, znakomicie dopełniałyby pracę.

3.6. Istotne są pod względem architektoniczno-konserwatorskim rozdziały VI i VII, zawierające m.in. analizy zagrożeń tego specyficznego dziedzictwa architektonicznego, z przykładami nagannych działań przestrzennych oraz charakterystyka uwarunkowań prawnych i doktrynalnych ochrony. Jednak jednym najważniejszych poruszanych i nierozwiązanych obecnie problemów jest waloryzacja i ewaluacja ochronna zasobu. Obecnie w środowisku konserwatorskim, trwa powszechna, prowadzona również w środowisku PKN ICOMOS, dyskusja nad rezygnacją z równocenności zabytków, a tym samym o kryteriach określających wartość zabytków, zakres i sposób ochrony, dopuszczalne zabiegi konserwatorskie i metody ich realizacji. Jednym z najistotniejszych kryteriów są wartości zabytkowe autentycznych struktur, również ruin. Wartościowanie (waloryzacja) staje się podstawowym narzędziem do diagnozowania obiektów. Dla wybranych 10 obiektów autor zasadnie przeprowadził waloryzację /s. 182/ stosując tzw. Matrycę dziedzictwa historyczno-architektonicznego, autorstwa R. Barełkowskiego. Metodę znaną i sprawdzoną. Co więcej, na postawie wyników sformułował ogólne postulaty formy ochronnej /s. 183/. Wydaje się, że wskazane byłoby jeszcze, na podstawie chociażby ogólnych rozważań, zaprezentować znane inne metody wartościowania i naświetlić przesłanki wyboru przyjętej w pracy. Korzystając np. z zamieszczonych w spisie publikacji PKN ICOMOS.

3.7. Rozdziałem *Potencjał adaptacyjny wież ciśnień* doktorant wkroczył w obszar rozważań architektoniczno-konserwatorskich o problematyce współczesnych działań/rozwiązań projektowych dotyczacych wykorzystania wież ciśnień do współczesnych funkcji. Czyli ochrony poprzez użytkowanie, temat trudny i niezbyt często poruszany, z uwagi na potrzebę podejmowania trudnych kompromisów, konkretnych rozwiązań - czasem niejednoznacznych i kontrowersyjnych. Dobór przykładów zagranicznych i polskich, z autorskim komentarzem obiecuje przygotowanie do własnych propozycji i jest podbudową do własnych propozycji w kolejnym rozdziale. Przykłady rozwiązań ilustrują m.in. niezbędność realizacji obiektów towarzyszących takich jak zewnętrzne klatki schodowe (pionowe drogi ewakuacyjne), toalety itp. Wynika to z ich najczęściej ograniczonych możliwości adaptacyjnych – w świetle wymogów p.poż, sanepidu, bhp itd. Chyba wskazane

byłyby syntetyczne wnioski, ustosunkowanie się do zaprezentowanych rozwiązań?

Autorskie oceny i wskazania doktorant zawarł w rozdziałach:

3.8. Rozdział VIII *Wieże ciśnień i ich dalsze znaczenie* – wybitnie autorska i zdaniem recenzenta najbardziej twórcza część dysertacji, zawierająca „Listę obiektów kwalifikowanych do przekształceń", „Określenie kryteriów adaptacyjnych oraz kategoryzację funkcji" i „Propozycję przekształceń adaptacyjnych wież ciśnień" dla wszystkich typów wież, z wnioskami co do możliwych funkcji do pełnienia. Autor uważa, że obiekty mogą pełnić funkcje mieszkalną i użyteczności publicznej, zakładając jednocześnie niezbędną *...zmianę parametrów zewnętrznych budynku, a więc rozbudowę nadbudowę czy przebudowę jego części...* Wielce pouczający jest schemat 180, ilustrujący zasadę takich zewnętrznych ingerencji. Zaprezentowane rozwiązania przewidują również uformowanie nowego zagospodarowania otaczającego terenu. Jak jednak uniknąć zdominowania formy historycznej przez współczesne, czasem dość znaczne uzupełnienia? Doktorant szeroko wprowadza modele komputerowe wież, umożliwiające projektowanie wirtualne, z wizualizacjami z różnych ujęć. W założeniu, taka metoda pracy powinna wcześniej określić relacje bryłowe i zapobiegać błędom w rzeczywistym wymiarze.

3.9. Rozdział IX *Wskazania na temat ochrony zasobu*. Zawiera opracowane przez autora, uporządkowane wskazania – niemalże algorytmy postępowania: metodyczne, urbanistyczne, architektoniczno-konserwatorskie, techniczne i strategie interwencyjne. Swoiste vademecum postępowania, od prac przedprojektowych do realizacji. Należy tu zauważyć, że doktorant uzupełnił twórczo znany model postępowania J. Tajchmana.

4. WNIOSKI

- Oceniając kompleksowo całość, rozprawa stanowi czytelny zapis autorskiego podejścia do tematu „ochrony przez użytkowanie" zasobu wież ciśnień w Kujawsko-Pomorskiem. Teza została udowodniona.
- Z drobnych uchybień można odnieść wrażenie, że do układu dysertacji miejscami wkradł się pewien natłok informacji – niemal równolegle przewijają się wątki wszystkich wież wodociągowych i np. tylko kolejowych.

Należy jednak przyjmować, że przy tak obszernym i wielowątkowym ujęciu tematu był to chyba efekt nieunikniony. Jako przysłowiowa cecha „immanentna" tego typu opracowań, w niczym nie umniejszająca wysokiej oceny całości.

- Na podkreślenie zasługuje wyróżniający się poziom edytorski dysertacji.
- Z racji stosunkowo małej liczby uwag krytycznych, odpowiedzi i wyjaśnienia autorskiego wymagają jedynie wątpliwości recenzenckie w pkt. 3.5 / 3.6. / 3.7.

Biorąc powyższe pod uwagę, uważam, że **rozprawa doktorska mgr inż. arch. Piotra Brzezińskiego pt.: "Kujawsko-Pomorskie wieże ciśnień – stan zasobu, systematyka i współczesna rola w przestrzeni", opracowana pod kierunkiem dr hab. inż. arch. Roberta Barełkowskiego, prof. nzw., na Wydziale Budownictwa i Architektury Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, w 2017 roku, spełnia wymagania określone Ustawą z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki** oraz uznawane standardy jakości rozpraw doktorskich i może być przedmiotem dalszego postępowania na drodze do nadania stopnia doktora nauk technicznych.